

Отримано: 19 вересня 2018 р.

Прорецензовано: 5 жовтня 2018 р.

Прийнято до друку: 6 жовтня 2018 р.

e-mail: olgademianenko@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-3(71)-67-69

Дем'яненко О. І. Формування професійної мобільності студентів: психологічний аспект. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 3(71), вересень. С. 67–69.

УДК 378+316.444.5

Дем'яненко Ольга Євгенівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена теоретичному осмисленню наукових підходів щодо психологічного аспекту формування професійної мобільності студентів. Виокремлено чинники, що обумовлюють актуальність професійної мобільності майбутніх спеціалістів. Автор розглядає формування професійної мобільності студентів як інтегративну якість особистості, що включає професійну придатність, загальнопрофесійну освітню успішність, якості особистості, що сприяють формуванню професійної мобільності. Представлено умови успішної підготовки студентів вузу до професійної мобільності.

Ключові слова: професійна мобільність, освітній простір, професійна діяльність, соціально-психологічна компетенція, когнітивний фактор, адаптація.

Демьяненко Ольга Евгеньевна,

кандидат педагогических наук, доцент, Николаевский национальный университет имени В. А. Сухомлинского

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ: ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Статья посвящена теоретическому осмыслению научных подходов к психологическому аспекту формирования профессиональной мобильности студентов. Выделены факторы, обуславливающие актуальность профессиональной мобильности будущих специалистов. Автор рассматривает формирование профессиональной мобильности студентов как интегративное качество личности, включающее профессиональную пригодность, общепрофессиональную образовательную успешность, личные качества, способствующие формированию профессиональной мобильности. Представлены условия успешной подготовки студентов вуза к профессиональной мобильности.

Ключевые слова: профессиональная мобильность, образовательное пространство, профессиональная деятельность, социально-психологическая компетенция, когнитивный фактор, адаптация.

Olha Demianenko,

PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor, V. O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University

FORMING OF STUDENTS' PROFESSIONAL MOBILITY: PSYCHOLOGICAL ASPECT

The article is devoted to the theoretical understanding of scientific approaches to the psychological aspect of students' professional mobility forming. The factors determining the urgency of professional mobility of future specialists are singled out. The author considers the formation of students' professional mobility as an integrative quality of the individual, which includes professional competence, general educational achievement, personal qualities that contribute to the forming of professional mobility. Conditions of successful preparation of students of the high school for professional mobility are presented. Modern professional education is aimed at the formation of social and professional competence. It's necessary to organize the professional education that provides management of the system of teacher and environment resources for the creation of optimal conditions for the forming of students' professional mobility. The most effective ways and methods of students' professional education aimed at developing abilities for professional mobility are analyzed. The main directions of professional mobility, which is an expression of the system of dominant value-semantic relations of the future specialist to himself, the sociocultural environment and his activities, are identified. Making of an open multifunctional space for development at university, which is aimed at creating conditions for the self-development of each participant in the educational process, and primarily the student, contributes to building of an educational community that ensures success in both personal and professional life.

Key words: professional mobility, educational space, professional activity, socio-psychological competence, cognitive factor, adaptation.

Постановка проблеми. У сучасній Україні відбувається створення нового освітнього простору, переглядаються основні чинники наступності й варіативності професійного навчання стосовно вітчизняної специфіки, а також з урахуванням регіональних умов. Однією з найбільш значущих сфер людської життєдіяльності є професійна сфера, в зв'язку з чим актуальним стає вивчення професійної мобільності майбутніх фахівців як інтегративної характеристики особистості, що визначає її готовність до професійної діяльності. У контексті сучасної української освіти компетентність стає актуальною умовою в контексті дворівневої системи підготовки «бакалавр і магістр». Суть модернізації системи вищої освіти полягає в підвищенні якості підготовки фахівців, а завданням є перехід від простої передачі нової інформації до передачі компетенцій.

Актуальність проблеми формування професійної мобільності у майбутніх фахівців в умовах їх працевлаштування та адаптації до постійно мінливих вимог ринку праці зумовлена об'єктивно існуючими потребами ринку праці, що динамічно розвивається, проте сучасні вузи не завжди можуть задовольнити цю потребу. Професійну мобільність розглядаємо як інтегративну якість особистості, що виявляється в готовності й здатності майбутнього фахівця до зміни професійних функцій в рамках однієї професії та освоєння нових спеціальностей в умовах швидко мінливого ринку праці. На умови успішної підготовки студентів вузу до професійної мобільності, на нашу думку, впливають: стан ринку праці, освітнє середовище вузу, наявність або відсутність гарантій у працевлаштуванні та успішної адаптації за профілем отриманих професійних знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення теоретичного матеріалу показало, що за останні десятиліття зростає кількість публікацій, присвячених аналізу професійної мобільності. Так, значний внесок у розробку теоретичних основ формування професійної мобільності фахівців внесли такі науковці, як Л. Амірова, В. Андрущенко, О. Данкен, Ю. Дворецька, Е. Зеєр, І. Зязюн, В. Кремень, Л. Нічуговська, Р. Пріма, П. Сорокін, Л. Сушенцева, Д. Фезерман, А. Хуторський, І. Шпекторенко, І. Удалова, Г. Яворська та інші. Більшість учених пропонують віднести поняття професійної мобільності до міждисциплінарних, так як воно вивчається з декількох точок зору – економічної, соціальної, психологічної.

Серед актуальних робіт можемо знайти програми розробки і реалізації психолого-педагогічного супроводу розвитку професійної та кар'єрної мобільності на різних шляхах професійної підготовки (Ю. Биченко, В. Бордовський, С. Іванченко, Н. Кожем'якіна, Б. Ломов, О. Малигіна, А. Шелтон, І. Шпакіна та інші). Психологічному аспекту проблеми професійної мобільності в науці та вищій освіті присвячено роботи різних вчених, а саме: Е. Зеєр, Г. Климов, А. Маркова, Н. Мерзлякова, Л. Пілецька, В. Поляков та інші. З педагогічної точки зору професійну мобільність майбутнього фахівця досліджують Л. Амірова, Л. Горюнова, Ю. Дворецька, О. Нікітіна, В. Шадриков та інші.

Зокрема, в дисертаційному дослідженні Ю. Дворецької здійснено аналіз категорії професійної мобільності особистості та її видів, визначені компоненти професійної мобільності особистості: поведінковий, когнітивний та інтегративно-особистісний [3]. М. Кормільцева обґрунтовує специфіку детермінації, визначає структуру професійної мобільності та вивчає соціально-особистісні компетенції студентів, що визначають її динаміку. Науковець також досліджує роль психічних механізмів професійної мобільності, таких як рефлексивність, локус контролю, адаптивність, життєві цінності (як індикатори суб'єктного компонента) [5].

Так результатом сформованості професійної мобільності особистості як зрілого суб'єкта власного життєвого шляху є соціально-психологічна компетентність. За Л. Пілецькою, «соціально-психологічна компетенція розуміється як особливий мотиваційний стан – готовність проявляти цілеспрямовану активність на основі отриманих психологічних знань. Концепція соціально-психологічної компетенції визначає соціальну поведінку особистості загалом та включає адаптивні здатності особистості та ефективність функціонування в певних соціальних ситуаціях, зокрема атрибутами соціально-психологічної компетентності вважаються соціальні навички, цілеспрямовані можливості та міжособистісні відносини особистості, кожен з яких впливає на особисте життя індивіда та його психічне здоров'я. Важливі компоненти соціально-психологічної компетенції – це насамперед вербальні та невербальні комунікаційні здатності, емпатія» [8, с. 535].

Метою статті є вивчення психологічних особливостей мобільності студентів в умовах сучасної професійної освіти.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. В умовах вищої освіти під професійною мобільністю розуміється здатність випускника відповідати мінливим потребам професійної сфери, активно здобувати нові знання, вміння, розвивати компетенції. Основним засобом формування професійної мобільності є такий освітній процес, в основі якого є можливість активної участі студента у виборі освітнього маршруту. Набуваючи досвіду перспективного бачення можливостей працевлаштування, співвіднесення вимог професійної сфери з власними ресурсами і потенціалами, реалізуючи цей досвід в конкретних рішеннях, випускник набуває здатності до професійної мобільності, яка буде розвиватися і за рамками навчання у вузі.

У свою чергу, в психології «професійна мобільність» розглядається, головним чином, як якість особистості. В. Міщенко зазначає, що «ця якість певною мірою притаманна різним особам в різному ступені від самого початку, і, в той же час, вона може бути сформована в процесі соціалізації» [7, с. 78].

Як зауважує Р. Пріма, «процес формування мобільного фахівця передбачає організацію певного «поля можливостей», освітньо-виховного середовища, життєдіяльності, що орієнтують майбутнього спеціаліста на різноплановість вибору самопрояву, статусного росту, професійного розвитку, швидкої орієнтації (адаптованості), прагнення активно змінити несприятливі ситуації» [9].

На думку Л. Горюнової, «професійну мобільність «варто визначати на рівні особистісних якостей (адаптивність, комунікативність, самостійність, пристосованість, цілеспрямованість, ціннісні орієнтації й установки, соціальна пам'ять, критичне мислення, здатність до самопізнання, саморозвитку, самоосвіти, соціальна рухливість); на рівні характеристик діяльності (рефлексивність, креативність, проєктивність, прогнозування, цілепокладання, гнучкість, пластичність); на рівні процесів перетворення власної особистості, діяльності, навколишнього середовища» [2, с. 116]. Тобто, в суб'єктивному аспекті мобільність залежить від таких індивідуальних характеристик людини як потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, моральні якості та інші мотиваційні чинники.

Крім того, описуючи феномен професійної мобільності, Л. Горюнова вказує на її психологічні складові. Зокрема, це «якість особистості, що забезпечує внутрішній механізм розвитку людини через сформованість ключових, загальнопрофесійних компетентностей; діяльність людини, детермінована подіями, що змінюють середовище, результатом якої виступає самореалізація людини в професії й житті; процес перетворення людиною самої себе й оточуючого її професійного і життєвого середовища» [1].

Аналіз публікацій з проблем професійної та кар'єрної мобільності дозволяє визначити ряд суб'єктивних показників, що відображають різні аспекти мобільності в професійній сфері. Досліджуються такі особистісні характеристики, як проактивність, незалежність в ухваленні рішення, готовність до ризику й самоорганізації, до творчості, розвинена здатність до цілепокладання (планування), більш високий рівень загальної самоефективності. Виділяються ключові міжпрофесійні компетенції мобільного професіонала: багатофункціональність, інноваційність, професійна динамічність, синергічність та інтелектуальна лабільність [4, с. 30–36]. Також підкреслюється роль процесу соціалізації й формування професійної ідентичності.

Професійна мобільність охоплює когнітивний, діяльнісний та аксіологічний аспекти. Основа професійної мобільності майбутнього спеціаліста складається з предметних, комунікативних, професійних, лінгвокультурологічних знань і здатності до їх швидкого переносу. Діяльнісна основа передбачає наявність репродуктивних, продуктивних, творчих, міжкультурних, професійних умінь і готовність до переносу умінь. Аксіологічна основа передбачає розвиток системи орієнтації на професійні та універсальні цінності. Для успішного формування професійної мобільності необхідно виділити особистісні

характеристики, що забезпечують мобільність людини. До їх числа відносяться активність, креативність, гнучкість, комунікативність, адаптивність, відкритість новому. І компетентність, і професійна мобільність є характеристикою особистісних якостей, що виявляються відповідно до ціннісних орієнтацій і пріоритетів особистості. У процесі підготовки студентів, формуванні їх професійної мобільності важливим завданням є виявлення і розвиток адаптивно-важливих якостей особистості, які сприяють досягненню високих результатів у різних видах діяльності [6].

Вивчення особливостей професійного світогляду й ролі суб'єктивних факторів у формуванні кар'єрної готовності дозволило дійти висновку про специфічну роль когнітивних механізмів, що визначають формування установок на кар'єру й загальну стратегію прийняття кар'єрних рішень [10].

Розглядаючи когнітивний фактор як компонент професійної мобільності, А. Сорокіна підкреслює, що «когнітивний фактор охоплює систему не тільки професійних знань, а й знань про власні професійні можливості, самооціночні уявлення, усвідомлення необхідності змінюватися» [11]. Таким чином, в якості одного з найважливіших елементів когнітивного чинника професійної мобільності розглядається атрибуція. Наділення певними характеристиками професійного середовища є тим фактором, який при впливі основних рис або каталізує, або пригнічує активність суб'єкта в сфері професійної мобільності.

Людина в умовах невизначеності або незадоволеності, що є частим супутнім явищем професійної діяльності, починає приписувати ситуації певні атрибути, які є відображенням психічної діяльності суб'єкта. Тобто особистість, яка знаходиться в професійному середовищі в невизначеному або незадовільному стані, починає аналізувати ситуацію, що склалася за тими когнітивними схемами, які сформувалися у неї в процесі онтогенезу.

Якщо особистість приписує професійному середовищу позитивні характеристики, то це не обов'язково призведе до прагнення сформувати нові компетенції або розширити межі конкретної професійної діяльності, якщо центральною рисою буде «стабільність». Навпаки, цей центральний конструкт разом з позитивними атрибутами професійного середовища буде пригнічувати професійну мобільність, щоб «все залишалось як є». Але можливий й інший варіант, коли людина заради бажаної стабільності в конкретному професійному середовищі, що оцінюється позитивно, буде каталізувати професійну мобільність, наприклад розвиваючись в суміжному професійному напрямку. Це залежить вже не тільки від когнітивних факторів, а й від особистісних.

Висновки. Отже, мобільність студентів є необхідною умовою модернізації всієї системи освіти. Одні дослідники розуміють її як процес, інші – як якість особистості, треті – як інтегративну властивість, що забезпечує формування необхідних компетенцій фахівця. У свою чергу, визначення сутності феномену «професійна мобільність», її психолого-педагогічних характеристик, а також її структурних компонентів дозволяють говорити про можливість цілеспрямованого формування і розвитку професійної мобільності майбутніх спеціалістів як індивідуальної якості людини.

Вивчення ролі когнітивних механізмів в процесі формування професійної мобільності підводить до висновку, що однією з найважливіших складових цього феномена є рефлексія професійної позиції, оцінка досягнення або недосягнення в професії особистісно значущих цілей. Тобто розбіжність професійних інтересів людини і виконуваних завдань, дій розглядається як важливий фактор кар'єрної мобільності. Отже, можна говорити про складну динамічну взаємодію когнітивних, інтелектуально-пізнавальних й особистісних механізмів професійної мобільності.

Література:

1. Горюнова Л. В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования в России: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. Ростов-на-Дону, 2006. 40 с.
2. Горюнова Л. В. Научно-педагогические проблемы развития профессиональной мобильности специалиста. Ростов-на-Дону, 2005. 137 с.
3. Дворецкая Ю. Ю. Психология профессиональной мобильности личности: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Краснодар, 2007. 23 с.
4. Зеер Э. Ф. Многозначность феномена «мобильность» в профессиональном образовании. *Социально-профессиональная мобильность в XXI веке: сб. матер. и докл. междунар. конф. 29-30 мая 2014*. Екатеринбург, 2014. С. 30–36.
5. Кормильцева М. В. Социально-личностные компетенции студентов как фактор развития их профессиональной мобильности: автореф. дис. ... канд. психол. наук.: 19.00.07. Екатеринбург, 2009. 23 с.
6. Меркулова Л. П. Формирование профессиональной мобильности специалистов технического профиля средствами иностранного языка: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. Самара, 2008. 40 с.
7. Мищенко В. А. К трактовке понятия «профессиональная мобильность» в современной научной литературе. *Сибирский педагогический журнал*. 2008. Выпуск 15. С. 75–81.
8. Пилецька Л. С. Модельне уявлення про професійну мобільність особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Випуск 30. С. 525–539.
9. Пріма Р. М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія. Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Д.: ІМА-прес, 2009. 368 с.
10. Седунова А. С., Гнедова С. Б., Михайлова И. В. Репрезентации карьерной готовности на этапе профессиональной подготовки. *Теория и практика общественного развития*. 2014. № 5. С. 49–52.
11. Сорокина А. И. Психологические особенности профессиональной мобильности молодых специалистов РФ. *Актуальные проблемы изучения профессиональной мобильности и правосознания молодых специалистов: материалы междунар. науч.-практ. конф.* СПб., 2013. С. 73.